

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle

Postbus 194, 8000 AD Zwolle

Verschiјnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 10, Nummer 4 / Siewan/Tammoez 5757 - Juli 1997

OPLAGE 325 EXEMPLAREN - ABONNEMENT f 12,- - POSTGIRO 259272 - BANKREKENING 95.24.27.737

Het geslacht der splitsing

Genesis 11:1-9 in de joodse bijbelinterpretatie

Door J.L.C. Boertjens

De wijze waarop het Jodendom omging met haar heilige Schrift, de Tenach, heeft in de loop der eeuwen van de zijde van het christendom niet die belangstelling gehad die het verdiende. Al zijn er perioden geweest, met name in de tijd van de kerkvaders, de middeleeuwen, de Reformatie en de zeventiende eeuw in Nederland, dat er een zeker contact is geweest tussen de christelijke en de Joodse bijbeluitleg, toch is het vooral in deze eeuw geweest dat de belangstelling voor en de wetenschappelijke bestudering van de Joodse bijbelinterpretatie, sterk is toegenomen.

1. Inleiding

Steeds vaker is men tot het inzicht gekomen dat de christelijke theologie haarzelf schade doet wanneer zij geen kennis neemt van de wijze waarop het Joodse volk het Woord van God in de loop der eeuwen heeft onderzocht en uitgelegd. In dit artikel willen we nader met de Joodse bijbelinterpretatie kennis maken. Het is niet mijn bedoeling om een inleiding te geven op de rabbijnse bijbeluitleg. Hierover bestaat voldoende literatuur.¹ Het leek mij belangrijk om van een bepaald bijbelgedeelte na te gaan hoe dit in de Joodse traditie is uitgelegd. Ik koos Genesis 11:1-9, een kleine eenheid.

2. Genesis 11:1-9

Gen. 11:1-9 geeft ons het verhaal van de torenbouw van Babel. In de Joodse traditie staan deze torenbouwers bekend als *dor ha-plaga*, het 'geslacht der splitsing'. Deze naam is ontleend aan Gen. 10:25, "En aan Eber werden twee zonen geboren; de naam van de ene was Peleg, want in zijn dagen werd de aarde verdeeld..." (vgl. 1 Kron. 1:19). *Dor ha-plaga* en *dor ha-maboeel* (het geslacht van de vloed) zijn de beide generaties uit de eerste geschiedenis der mensheid, die volgens de Misjna, Sanhedrin X, 3 geen deel hebben in de toekomstige wereld. Ik behandel achtereenvolgens de tekst van het Oude Testament, de Aramese vertalingen van het Oude Testament: de targomiem en tenslotte de midrasjiem.

2.1 Het Oude Testament

Uitgangspunt voor de Joodse interpretatie is de Hebreeuwse tekst van Gen. 11:1-9. Ik geef deze verzen allereerst in een vertaling. Hierbij is niet op fraai Nederlands gelet als wel op een zo dicht mogelijk aansluiten bij de Hebreeuwse tekst.

Genesis 11

1. En heel de aarde was één taal en énélei woorden.
2. En het was bij hun trekken vanuit het oosten, dat zij vonden een dal, in het land Sjin'ar, en zij woonden daar.
3. En zij zeiden tegen elkaar (een man tegen zijn naaste): Welaan, laten wij tichels maken en ze heet branden (lett. en ze branden tot een brand), en de tichel was hun tot steen en het asfalt was hun tot cement.
4. En zij zeiden: Welaan, laten wij ons bouwen een stad en een toren en zijn top in de hemel en laten wij ons maken een naam, opdat wij ons niet verstrooien op het oppervlak van heel de aarde.
5. En de HEER daalde neer om te zien de stad en de toren die de zonen van de mens gebouwd hadden.
6. En de HEER zei: Zie, één volk (is het) en één taal hebben zij allen en dit is het beginnen van hun doen, en nu: voor hen zal niet weerhouden zijn alles wat zij ondernemen om te doen.
7. Welaan, laten Wij neerdalen en laten Wij daar hun taal verwarren, dat zij niet zullen horen elkaars taal (een man de taal van zijn naaste).

8. En de HEER verstrooide hen van daar op het oppervlak van heel de aarde en zij hielden op de stad te bouwen.
9. Daarom noemt men haar Bavèl (Babel), want daar verwarde (balal) de HEER de taal van heel de aarde en van daar verstrooide de HEER hen op het oppervlak van heel de aarde.

2.2 De Targoemiem

Wij willen nu nagaan hoe het verhaal van de torenbouw verwerkt is in de targoemiem. Het karakter van de targoemiem kan het beste omschreven worden door te zeggen, dat het parafraserende, interpretatieve Aramese vertalingen van het Oude Testament zijn.² De indeling van deze paragraaf is dat ik van elk vers, voorzover afwijkend van de Masoretische tekst, de vertaling geef van achtereenvolgens de Targoem Onkelos (TO), de Targoem Pseudo-Jonathan of beter de Targoem Jeroesjalmi (de Jeruzalemse targoem) (TJ), voorzover voorhanden de Fragmententargoem (FT) en de Targoem Neofiti 1 (TNf), gevolgd door een kort commentaar.

Genesis 11

Vers 1

- TO: En heel de aarde was één taal en één spraak.
 TJ: En heel de aarde was één taal en één spraak en één raad, in de heilige taal spraken zij in welke de wereld geschapen was, in het begin.
 TNf: En al de bewoners der aarde hadden één taal en één spraak en in de taal van het heiligdom spraken zij, waarin de wereld geschapen was, in het begin.

De Masoretische tekst (MT) zegt dat de aarde één was in taal en in woorden. De uitbreidingen in de targoemiem antwoorden op de vraag welke taal dit was. Dit is volgens hen de heilige taal, het Hebreeuws.

Vers 2

- TO: En het was bij hun rondtrekken in den beginne, dat zij een dal vonden in het land van Babel, en zij woonden daar.
 TJ: En het was bij hun optrekken vanuit het oosten, dat zij een dal vonden in het land van Babel, en zij woonden daar.
 FT: En het was toen hun hart afweek van achter het woord van Hem, die sprak en de wereld was er in het begin, dat zij vonden een dal in het land van Pontus, en zij woonden daar.
 TNf: En het was toen zij hun hart deden afwijken, dat zij vonden een dal in het land van Babel en zij woonden daar.

We zien hier, dat de targoemiem allereerst een verklaring proberen te geven van de in de MT moeilijke uitdrukking *miqqèdèm* - 'van het oosten' (ook wel: naar het oosten). De vertaling 'vanuit het oosten' levert geografische moeilijkheden op wanneer men Gen. 8:4 (de berg Ararat) en 10:30 (het gebergte van het oosten) in aanmerking neemt. *Qèdèm* heeft ook temporale betekenis: 'vroeger', 'eertijds'. TJ neemt een richting aan: vanuit het oosten.

TO en FT: in het begin. In FT en TNf wordt het trekken geïnterpreteerd als het verlaten van God. Sjin'ar (Sinear) wordt met Babel vereenzelvigd, behalve door FT die het met Pontus weergeeft.

Vers 4

- TO: En zij zeiden: Welaan, laten wij ons bouwen een stad en een toren en zijn top reikend tot bij de hemel, en laten wij ons maken een naam opdat wij niet verstrooid worden op het oppervlak van heel de aarde.
 TJ: En zij zeiden: Welaan, laten wij ons bouwen een stad en een toren en zijn top reikend tot bij de hemel en laten wij ons maken op zijn top een afgod en laten wij plaatsen een zwaard in zijn hand en dit zal tegen Hem slagordes maken, zodat wij niet verspreid worden op het oppervlak der aarde.
 FT: En zij zeiden tegen elkaar (een man tegen zijn vriend): Komt nu, en laten wij ons bouwen een stad en een toren en zijn top reikend tot bij de hemel en laten wij ons daarin maken een afgodshuis op haar top en laten wij geven een zwaard in zijn hand, opdat hij niet slagordes oprichte tegenover hem voordat wij verspreid worden over de aarde.
 TNf: gelijk aan TJ.

TO geeft MT letterlijk weer, behalve dat 'in de hemel' wordt weergegeven met 'tot bij de hemel' (zo ook in de andere targoemiem). In TJ, FT en TNf zien we, dat de uitdrukking 'laten wij ons een naam maken' wordt geïnterpreteerd als het maken van een afgodsbeeld op de top van de toren. De functie van dit beeld is om tegen God te strijden en zo de verspreiding over de aarde te voorkomen. De torenbouw wordt hier verbonden met afgodendienst en opstand tegen God.

Vers 5

- TO: En de HEER openbaarde zich over het maken van de stad en de toren, die de zonen van de mens gebouwd hadden.
 TJ: En de HEER openbaarde zich om met hen af te rekenen voor het maken van de stad en de toren, die de zonen van de mens gebouwd hadden.
 TNf: En de glorie van de aanwezigheid (sjechina) van de HEER openbaarde zich om te zien de stad en de toren, die de zonen van de mens gebouwd hadden.

De antropomorfistische uitdrukking, dat God neerdaalt, wordt in de targoemiem weggewerkt. Dat God het werk komt bekijken, houdt reeds een oordeel in, zo TJ. MT differentieert niet tussen stad en toren. TO en TJ doen dit wel: 'het maken van de stad' en 'de toren, die ze gebouwd hadden', d.w.z. de stad was nog niet, de toren was al wel klaar. De moeilijkheid in MT is namelijk dat vers 5 zegt, dat zowel de stad als de toren afgebouwd zijn, terwijl vers 8 zegt, dat zij stopten met het bouwen

van de stad, hetgeen impliceert dat de toren al wel, maar de stad nog niet afgebouwd was. TO en TJ passen dus vers 5 aan aan vers 8 door te spreken over 'het maken van de stad'.

Vers 7

- TO: Welaan, laten wij ons openbaren en laten wij daar hun taal verwarren, dat zij niet zullen horen elkaars taal (een mens de taal van zijn vriend).
- TJ: En de HEER zei tegen de zeventig engelen die voor Hem staan: Komt nu en laten wij neerdalen en laten wij daar hun taal verwarren, dat zij niet horen elkaars taal (een mens de taal van zijn vriend).
- TNf: Komt nu en Ik zal mij openbaren en laten Wij daar hun taal verwarren, dat zij niet horen elkaars taal (een man de taal van zijn vriend).

Over de zeventig engelen in TJ zie bij vers 8.

Vers 8

- TO: En de HEER verstrooide hen vandaar over heel de aarde en zij werden ervan weerhouden de stad te bouwen.
- TJ: En het woord van de HEER openbaarde zich over de stad en met Hem de zeventig engelen, corresponderend met de zeventig volkeren en elk een had de taal van zijn volk en de letters van zijn schrift in zijn hand en Hij verstrooide hen vandaar op het oppervlak van heel de aarde tot zeventig talen en de een wist niet wat zijn vriend zei en zij begonnen elkaar te doden en zij hielden op de stad te bouwen.
- TNf: gelijk aan TO.

TO en TNf geven MT letterlijk weer. Dat TJ in de verzen 7 en 8 God laat spreken met zijn engelen is allereerst bedoeld om de moeilijkheid van de eerste persoon meervoud op te lossen. Het aantal van zeventig volkeren is ontleend aan Gen. 10. De gedachte dat elk volk zijn eigen engel had, vinden we al vroeg in de Joodse traditie. De tekst die hierbij sterk een rol speelt, is Deut. 32:8.

Wanneer we de gegevens van de targoemim op Gen. 11:1-9 samenvatten dan kunnen we allereerst zeggen, dat de targoemim zich in dit gedeelte vrij nauw aansluiten bij de tekst van het bijbelverhaal, al komt hun interpretatieve karakter op sommige plaatsen duidelijk uit. Antropomorfismen worden weggewerkt (5); moeilijke uitdrukkingen, of uitdrukkingen die niet in het verhaal lijken te passen worden uitgelegd en ingepast (2, 5). Aan interpretaties vinden we de heilige taal (1); men tracht de zonde van het geslacht der splitsing aan te geven, hetgeen door het bijbelverhaal niet wordt gedaan, namelijk het wegtrekken achter God vandaan (2), de afgodendienst en de opstand tegen God (4). Het spreken van God in de eerste persoon meervoud wordt geïnterpreteerd (7, 8).

2.3 De Midrasjiem

Alhoewel de torenbouw van Babel op verscheidene plaatsen in de midrasj-literatuur besproken wordt wil ik me in het bestek van dit artikel beperken tot de midrasj Beresjit Rabba (Ber.R.). Deze oude midrasj op Genesis geeft ons een duidelijk inzicht in de wijze waarop de rabbijnen het verhaal van Gen. 11:1-9 hebben onderworpen aan een proces van creatieve herinterpretatie.³ In de tekstuitgave van Theodor-Albeck zijn de paragrafen 1-11 van hoofdstuk 38 aan Gen. 11:1-9 gewijd. De paragrafen 1-5 bevatten 'petichtot', korte openingshomilieën, waarbij het te bespreken gedeelte wordt verbonden met een ander bijbelvers, bij voorkeur uit de Geschriften. De paragrafen 6-11 bespreken vers voor vers de bijbeltekst. Hieronder geef ik Ber.R 38, 1-11 in een vertaling, voorzien van noten.

Beresjit Rabba 38

De bijbeltekst wordt cursief weergegeven. Na de namen van rabbijnen wordt tussen haakjes aangegeven tot welke generatie de betreffende naam behoort. Het cijfer duidt het nummer van de generatie aan, p = palestijns, b = babylonisch, T = Tanna'iem, A = Amora'iem. De indeling in generaties vindt men in Strack, 119-149, waar ook de jaartallen van de generaties vermeld staan.

38.1

En heel de aarde was één taal enz. R(abbi) Lazar (Elazar, pA3) in de naam van R. Josi ben Zimra (pA1) opende: *Dood hen niet, opdat mijn volk het niet vergete; doe hen door uw macht omdolen, stort hen neder, o HEER, ons schild* (Ps. 59:12) (a) ... R. Lazar, uit naam van R. Josi ben Zimra legde het vers uit met betrekking op het geslacht der splitsing. Israël zei: *Dood niet* - het geslacht der splitsing, *opdat mijn volk niet vergete* - opdat de geslachten die na hen komen niet vergeten, *doe hen omdolen door uw macht* - doe hen omtrekken en *stort ze neer* - en stort ze neer van boven naar beneden (b), en voor ons zal Hij worden: *ons schild, o HEER. De zonde van hun mond* - vanwege de zonde die ze deden voortkomen uit hun mond. Zij zeiden: Eens in de 1656 jaar zal het uitspannel instorten (c), dus komt en laten wij ons pilaren maken, een aan de noordzijde en een aan de zuidzijde en een aan de westzijde en deze waar het hier over gaat (d) is de pilaar van het oosten (e); *het woord van hun lippen* (f) - en heel de aarde was één taal (f, g).

- a. Ps. 59:13a luidt: Zonde van hun mond is het woord van hun lippen. Dit wordt niet geciteerd, maar blijkens het vervolg moeten we het er wel bij denken.
- b. Van de toren af.
- c. Volgens de chronologische gegevens van Gen. 5 en 6 vond de zondvloed plaats in het jaar 1656 na de schepping van Adam.
- d. De toren van Babel.
- e. Het doel van de pilaren is om het uitspannel voor een hernieuwde instorting te behoeden.
- f. In beide gevallen wordt *safa* - lip gebruikt.
- g. Het psalmvers wordt in delen gesplitst en deel voor deel toegepast op het geslacht der splitsing. Twee

dingen worden van dit geslacht gezegd: zij werden niet gedood zoals het geslacht der vloed; en zij zondigden door van te voren maatregelen te willen nemen tegen Gods oordeel en zo verzetten zij zich tegen God.

38.2

R. Abba bar Kahana (pA3) opende: *Al stampt gij de dwaas in een vijzel, tussen de graankorrels met een stamper...* (Spr. 27:22). Zei R. Abba bar Kahana: Als deze, die koren stampt in een rechthoekige vorm, en denkt dat hij ze ten goede brengt **(a)**, en hoe hij **(b)** ook op en neer gaat: *niet zal zijn dwaasheid van hem wijken* (Spr. 27:22), zo het geslacht der vloed van het geslacht der splitsing: *twee jaar na de vloed* (Gen. 11:10) - *en heel de aarde was één taal enz. (c, d).*

- a. D.i. denkt dat hij de afdwaler weer terugbrengt op het rechte pad.
- b. De vijzel.
- c. Het geslacht der splitsing begon twee jaar na de vloed volgens de midrasj. De verstrooiing zelf vond volgens Gen. 10:25 plaats in de dagen van Peleg, die leefde van 101-340 na de zondvloed.⁴ Meestal wordt in de midrasj-literatuur het jaar 340 na de vloed aangegeven als het jaar van de splitsing.
- d. De bedoeling van dit gedeelte is te zeggen, dat de mensheid weinig geleerd heeft. Direct na de zondvloed gaat het al weer fout. De straf blijkt niet geholpen te hebben.

38.3

R. Jochanan (pA2) opende: *Wie kwaad voor goed vergeldt, het kwaad zal van zijn huis niet wijken* (Spr. 17:13)... R. Berechja (pA5) legde dit vers uit met betrekking op die geslachten: het geslacht van de vloed van het geslacht der splitsing, *twee jaar na de vloed* (Gen. 11:10) - *en heel de aarde was één taal enz. (a).*

- a. Het geslacht der splitsing, allen afstammelingen van Noach, vergolden het goed van God, de redding uit de vloed, met kwaad, de opstand tegen God zoals beschreven in Gen. 11.

38.4

R. Jehoeda (bA2) in de naam van Rav (bA1) opende: *Zij hebben geen kennis en geen inzicht want hun ogen zijn dichtgestreken, zodat zij niet zien, hun harten, zodat zij niet begrijpen* (Jes. 44:18). *De reuzen waren op de aarde* (Gen. 6:4) **(a)**. Jehoeda in de naam van Rav zei: De laatsten leren niet van de eersten? Het geslacht van de vloed van het geslacht van de mens **(b)** en het geslacht der splitsing van het geslacht der vloed... (Gen. 11:10)... (Gen. 11:1vv.) **(c, d)**.

- a. Ook hier wordt maar een half vers geciteerd, terwijl juist ook het vervolg van belang is: de reuzen waren in die dagen op de aarde *en ook daarna*, d.w.z. men had de waarschuwing niet in acht genomen.

Nefiliem (reuzen) wordt verklaard als *nofliem* - zij die vallen, nl. in de zonde.

- b. Het geslacht waarover Gen. 6:1-4 spreekt.
- c. Het slot is gelijk aan dat van paragraaf 2 en 3.
- d. Ook hier is de strekking dat de geslachten uit de begintijd der wereld de les van het verleden niet leerden.

38.5

R. Azarja (pA5) opende: *Wij hebben Babel trachten te genezen, maar het is niet te genezen enz.* (Jer. 51:9). *Wij hebben Babel (trachten te) genezen* - tijdens het geslacht van de mens, *maar het werd niet genezen* - tijdens het geslacht van de vloed, *verlaat haar en laten wij gaan een ieder naar zijn land (a)* - *en heel de aarde was één taal enz. (b).*

- a. Zo luidt het vervolg van Jer. 51:9.
- b. Het laatste gedeelte van de tekst uit Jer. wordt dus betrokken op heel de geschiedenis van de torenbouw.

38.6

(1) *En heel de aarde was één taal en enerlei woorden.* R. Lazar (pA3 of T3) zei: *en enerlei woorden* - het doen van het geslacht van de vloed wordt uitgelegd, het doen van het geslacht der splitsing wordt niet uitgelegd **(a)**. *En enerlei woorden*, dat zij woorden zeiden over twee unieken **(b)**, over *Abraham was één* (Ezech. 33:24, NBG: Abraham was maar alleen) en over *de HEER onze God, de HEER is één* (Deut. 6:4). Zij zeiden: Abraham is een onvruchtbare muilezel, hij verwekt niet **(c)**. Over *de HEER onze God, de HEER is één*: Niet alles is uit Hem (Hij heeft niet het recht), zichzelf de hogere regionen te kiezen en ons de lagere te geven, kom dus en laten wij ons maken een toren en laten wij afgodendienst verrichten (een afgodsbeeld maken) op zijn top en laten wij geven een zwaard in haar hand en zij zal er uit zien of zij met Hem oorlog voert **(d)**. Een andere uitleg over *en enerlei woorden*: verenigde woorden - wat in de hand van deze was, was in de hand van gene. De rabbijnen zeiden: *één taal* - (een gelijkenis, de zaak lijkt) op iemand die een wijnkelder had. Hij opende een eerste zak en bevond dat zij verzuurd was, de tweede, en bevond haar verzuurd, de derde, en bevond haar verzuurd, hij zei: Deze proeve (bewijst) dat alles slecht is **(e)**. Zei R. Lazar (pA3, of hier T3): welke is de ergste: die tegen de koning zei: of ik of gij in het paleis; of degene die zei: noch ik noch gij in het paleis; degene die zei: of ik of gij, zo zei het geslacht van de vloed: *Wat is de Almachtige dat wij Hem zouden dienen* (Job 21:15). Het geslacht der splitsing zei: Hij heeft niet het recht zichzelf de hogere regionen te kiezen en ons de lagere te geven, kom dus en laten wij ons maken een toren en laten wij afgodendienst verrichten (een afgodsbeeld maken) op zijn top en laten wij geven een zwaard in haar hand en zij zal er uit zien alsof zij met Hem oorlog voert **(d)**. Van genen (geslacht van de vloed) bleef er geen overblijfsel over, maar van dezen (geslacht der splitsing) bleef een overblijfsel over **(f)**. Maar het geslacht van de vloed, doordat zij verslaafd waren aan roverij: *Er zijn er*

die grensstenen verzetten, die kudden roven en ze weiden (Job 24:2), daarom bleef er van hen geen overblijfsel over, maar dezen (het geslacht der splitsing), doordat zij elkaar liefhadden: *en heel de aarde was één taal*, daarom bleef er van hen een overblijfsel over. Rav (bA1) zei: Groot is de vrede, dat zelfs als Israël afgodendienst verricht er vrede tussen hen is. Zei de Heilige, geprezen zij Hij, als het ware: Ik heb ze niet in mijn macht, want er staat geschreven: *Verbonden aan beelden is Efraïm, laat hem geworden* (Hos. 4:17), maar indien hun hart verdeeld is, wat staat er geschreven?: *Verdeeld is hun hart, nu zullen zij hun schuld boeten* (Hos. 10: 2) (g).

- a. De zonde van de torenbouwers wordt in het bijbelverhaal niet expliciet vermeld, die van het geslacht der vloed wel (Gen. 6:5,11). Enerlei (*achadiem*) wordt hier opgevat als verborgen (*achoediem*).
- b. Over twee van wie gezegd wordt dat zij één, enig zijn.
- c. Abraham was, zo vinden we op andere plaatsen, bij het begin van de torenbouw aanwezig. In het jaar van de splitsing was Abraham 48 jaar.
- d. Vgl. de targoemien op Gen. 11:4.
- e. Het geslacht der splitsing was verenigd in het kwade.
- f. De redenering is als volgt. Volgens de midrasj is de zonde van het geslacht van de vloed, waarvan niets overbleef groter dan de zonde van het geslacht der splitsing waarvan wel iets overbleef. De zonde van het geslacht van de vloed is, dat zij zich niets aantrekken van God, zij leven alsof God niet bestaat. De zonde van het geslacht der splitsing is, dat zij in opstand komen tegen God en tot de hemel willen opstijgen om als het ware God uit zijn paleis te stoten. Deze zonde is in de ogen van de rabbijnen minder groot, omdat hier hoe dan ook toch met het bestaan van God rekening wordt gehouden. In dit gedeelte wordt het verhaal van de vloed en van de splitsing geactualiseerd voor de eigen tijd, en toegepast op de botsing met de Griekse cultuur, met name met het epicurisme, dat zegt dat de goden zich niet met de mens en de wereld inlaten.
- g. De toepassing is, dat eenheid, zelfs in het kwade, sterk maakt.

38.7

(2) *En het was bij hun trekken vanuit het oosten*. Trokken zij van het oosten naar het oosten om te komen tot het oosten? Zei R. Lazar de zoon van R. Sjim'on (T4): Zij deden zichzelf wegtrekken van de Eerste der wereld, zij zeiden: Wij hebben geen behagen noch in Hem noch in zijn godheid (a). *En zij vonden een dal*. R. Jehoeda (T3) zei: Al de volkeren der wereld verzamelden zich om te weten welk dal hen zou kunnen bevatten en tenslotte vonden zij (b). Zei R. Nechemja (T3): *En zij vonden - Wanneer Hij met spotters te doen heeft, spot Hij zelf* (Spr. 3:34) (c). *En zij woonden daar*. Zei R. Jitschaq (T4): Op elke plaats waar je vindt: wonen, daar springt de satan (d). Zei R. Chelbo (pA4): Op elke plaats waar je vindt: genoeg,

beschuldigt de satan. Zei R. Levi (pA3): Op elke plaats waar je vindt: eten en drinken, maakt de opperover (e) bokkensprongen (f).

- a. Vgl. de targoemien op dit vers.
- b. Het probleem van de midrasj-leraar is, dat er staat: en zij *vonden*. Te verwachten zou zijn: en zij kwamen of iets dergelijks. Dat er vinden staat impliceert de activiteit van het zoeken.
- c. R. Nechemja, die vaak een andere mening heeft dan R. Jehoeda (van hun discussies vinden we vele voorbeelden in de midrasj-literatuur) legt *en zij vonden* uit in de zin van: zij zochten een dal om de zonde van de torenbouw te bedrijven en God verschaftte hen een dal, zoals ook in het vers uit Spr. staat, dat God de spotters helpt te spotten.
- d. Wij zouden zeggen: de satan staat te trappelen van ongeduld, nl. om de mens te doen struikelen. Gedoeld wordt hier op teksten als Gen. 37:25; Ex. 32:6; Num. 25:1, waar de stam *jasjav* (zitten, wonen) in een adem met een zondige daad vermeld staat.
- e. De satan.
- f. R. Levi legt *en zij woonden daar* uit als 'en zij aten en dronken', de associatie wordt gemaakt op grond van Ex. 32:6.

38.8

(3) *En zij zeiden een man tegen zijn naaste*. Wie zei tegen wie? Zei R. Berechja (pA5): Egypte zei tegen Ethiopië (a). *Welaan, laten wij tichels maken en ze branden tot een brand* - en laten wij branden staat er geschreven: die volkeren waren bestemd om verbrand te worden uit de wereld (b).

En de tichel was hun tot steen enz. R. Hoena (bA2) zei: Voorspoed was in hun handen, kwam iemand om te bouwen één (steen), hij bouwde er twee, kwam iemand om er één te metselen, hij metselde er vier (c).

(4) *En zij zeiden: Welaan, laten wij ons bouwen een stad en een toren*. Zei R. Joedan (pA4): De toren bouwden zij (af), de stad niet, zij gaven haar op. Staat er niet geschreven: *En de HEER daalde neer om te zien de stad en de toren* (5) (... *die zij gebouwd hadden!*)? Hij zei tegen hen (d): Lees wat er na komt: *En zij hielden op de stad te bouwen* (8): hier staat niet geschreven: toren. Zei R. Chiya bar Abba (pA3): Deze toren die zij bouwden, een derde deel ervan verzakte en een derde deel ervan verbrandde en een derde deel ervan staat nog. En als je (daar tegen in) zegt, dat hij klein is, R. Hoena (pA4) in de naam van R. Idi (bA4): een ieder die opklimt op zijn top ziet de palmen die er voor staan als sprinkhanen.

En laten wij ons een naam maken. Een uitleg uit de school van R. Isjmaël (T2): (lees) geen naam, maar afgodendienst (e).

Opdat wij ons niet verstrooien op het oppervlak van heel de aarde. Zei R. Sjim'on ben Chalfota (T5): *De mond van de dwaas is hem tot verderf* (Spr. 18:7).

- a. Egypte en Ethiopië zijn zonen van Cham (Gen. 10:7). Volgens R. Berechja kwamen zij dus met het idee van de torenbouw. In andere midrasjiem is Nimrod echter de leider van de bouw.

- b. Het *tot een brand (lisrefa)* lijkt overbodig en daar wordt in de midrasj een diepere mening achter gezocht.
- c. R. Hoena leest alsof er staat: en de tichel *werd* in hun handen tot steen en het asfalt *werd* in hun handen tot cement.
- d. Tegen hen, die de voorafgaande tegenwerping maakten.
- e. Hier wordt de Mechilta van R. Isjmaël geciteerd op Ex. 23:13: *En de naam van andere goden zult gij niet noemen...* R. Natan (T4) zegt: Zie de Schrift zegt: *En zij zeiden: Welaan, laten wij ons een stad bouwen enz.* (Gen. 11:4)... hier (Ex.) wordt gezegd: naam, en daar (Gen.) wordt gezegd: naam; als dat hier afgodendienst is, dan is het ook daar afgodendienst.

38.9

(5) *En de HEER daalde neer om te zien enz.* Zei R. Sjim'on ben Jochai (T3): Dit is een van de tien neerdalingen waarover in de Tora gesproken wordt (a). ...*die de zonen van de mens gebouwd hadden.* Zei R. Berechja (pA5): Wat wordt er gezegd: zonen van ezels? zonen van kamelen? Nee, maar zonen van de eerste Adam. Wat zei de eerste Adam na al het goede dat Ik met hem gedaan heb?: *de vrouw die Gij mij gegeven hebt* (Gen. 3:12). Evenzo het geslacht van de vloed van het geslacht der splitsing *twee jaar na de vloed* (Gen. 11:10) - *en heel de aarde was één taal enz.* (b).

(6) *En de HEER zei: Zie, één volk enz.* R. Jehoeda (T3) zei: Omdat ze één volk en één taal zijn, zal Ik ze aannemen als zij zich bekeren. R. Nechemja (T3): Wat was er de oorzaak van dat zij tegen Mij rebelleerden, was het niet doordat ze één volk en één taal waren? (c). *En nu...* Zei R. Aba bar Kahana (pA3): dit leert, dat de Heilige, geprezen zij Hij, voor hen opende een deur tot de bekering. *En nu*, (lees) niet *nu*, maar bekering, want er staat geschreven: *Nu dan Israël, wat vraagt de HEER uw God enz.* (Deut. 10:12) (d). En zij zeiden: *Nee*, en toen zei de Heilige, geprezen zij Hij: *van hen zal weerhouden zijn alles wat zij ondernemen om te doen* (e). Deze wijngaard, wanneer ze geen vruchten voortbrengt, wat doen de eigenaars er mee? Ze maken hem met de grond gelijk (f).

- a. De lijst van tien neerdalingen wordt meestal als volgt gegeven: Gen. 3:8 (vgl. Hoogl. 6:2); 11:5; 18:21; Ex. 3:8; 2 Sam. 22:10 (= Ps. 18:10; wordt uitgelegd met betrekking tot het neerdalen van God in de wolkkolom bij de Schelfzee); Ex. 19:20; 34:5; Num. 11:25; 12:5; Zach. 14:4.
- b. De uitdrukking *zonen van de mens* wordt in zijn gewone betekenis als overbodige informatie beschouwd, want niemand zal denken dat ezels of kamelen de toren bouwden. Omdat er in de Schrift niets overbodigs staat moet dit volgens de midrasj gelezen worden als zonen van de eerste Adam. Het geslacht der splitsing ontving net als Adam veel goeds van God, want ze waren uit de vloed gered, maar ze handelden er niet naar: twee jaar na de vloed begint hun zonde-verhaal.

- c. Omdat God hen verstrooid heeft moet hun zonde juist in hun eenheid hebben gelegen.
- d. Het vervolg van Deut. 10:12 luidt: "...*van u dan de HEER uw God te vrezen door in al zijn wegen te wandelen, Hem lief te hebben.*" Dit is de bekering.
- e. Gen. 11:6b luidt: *En nu niet zal van hen weerhouden zijn...* R. Aba splitst dit in drieën en leest het als een gesprek tussen God en de torenbouwers. *En nu* (Gods oproep tot bekering) *niet* (= nee) (het antwoord van de bouwers) *van hen zal weerhouden zijn...* (Gods antwoord aan de bouwers: hun plannen zullen juist niet gelukken).
- f. Hier wordt *jibbatser* (weerhouden) uitgelegd alsof het komt van *batsar* - druiven plukken, nif'al: vernietigd worden. Het vers wordt dan gelezen: En nu - niet (zie e) - allen van hen die het ondernamen om de toren te bouwen zullen vernietigd worden.

38.10

(7) *Welaan, laten wij neerdalen.* Dit is een van de dingen, die zij onderwezen aan koning Ptolemeüs: Welaan, laat Ik neerdalen en laat Ik daar hun taal verwarren (a). Zei R. Aba (pA3): Door hun lippen zal Ik dood over hen brengen. Er was er een die tegen zijn vriend zei: Breng mij water en hij bracht hem stof. En hij werd boos op hem en spleet zijn hersens; - breng mij een bijl en hij bracht hem een spade, en hij werd boos op hem en spleet zijn hersens. Want zo staat er geschreven: door hun lippen zal Ik dood over hen brengen (b).

(8) *En de HEER verstrooide hen.* R. Joedan (T3) zei: De zonen van Tyrus gingen naar Sidon en de zonen van Sidon naar Tyrus, Egypte neemt zijn land (c). Zei R. Nechemja (T3): Alle landen stelden zich op in rijen en elk een nam de mensen van zijn plaats in zich op (d). De rabbijnen zeggen: En Hij overspoelde (e). De zee rees op en overspoelde van hen 30 families. R. Pinchas (pA5) uit naam van R. Levi (pA3): Er is geen benauwdheid die de mens ontvangt, die niet voor anderen ruimte betekent; deze 30 families, van waar stonden zij op: van Abraham 16 van de zonen van Ketura, en 12 van Isjmaël, en welke zijn de twee anderen?: *En de HEER zei haar: twee volkeren zijn in uw buik* (Gen. 25:23) (f).

- a. Een omschrijving voor een citaat uit de Septuaginta. In de tekstuitgave van Rahlfs komt deze versie overigens niet voor.
- b. R. Aba leest *nawela sjam sfatam* (laten Wij daar hun taal verwarren) als *missefatam 'e'èsem newela* (door hun lippen zal Ik hen maken een lijk). Doordat ze elkaar niet verstonden begonnen ze elkaar te doden. Vgl. TJ bij dit vers.
- c. R. Joedan (= Jehoeda) en R. Nechemja zijn van mening, dat de verstrooiing plaats vond nadat de volkeren reeds hun woonplaats hadden. Zij waren speciaal bij elkaar gekomen voor de torenbouw. De verstrooiing houdt dan in, dat ze niet meer naar hun eigen land terug keren, zo R. Joedan. Het probleem is namelijk, dat Gen. 11 lijkt te zeggen, dat de mensen pas na de torenbouw verstrooid worden en voordien bij elkaar woonden. Dit is echter in

tegenspraak met Gen. 9:19;10:5,32, en dat probeert men te 'harmoniseren'.

- d. R. Nechemja is van mening dat de volkeren nu weer terugkeren naar hun eigen land.
- e. Zij lezen i.p.v. *wayyafets* (en hij verstrooide), met omzetting van de laatste twee letters: *wayyatsef* (en hij overspoelde).
- f. Volgens de rabbijnen zijn er zeventig volkeren, dit volgens de lijst in Gen. 10. Maar Gen. 25:2-4 geeft 16 volkeren die uit Ketura geboren werden. Gen. 25:12-16 geeft 12 volkeren die uit Isjmaël geboren werden, en dan zijn er verder nog Jakob en Esau. Dit zijn er dertig en dat zou met de zeventig uit Gen. 10 in totaal honderd volkeren betekenen en dat is dertig teveel. Vandaar deze midrasj.

38.11

(9) *Daarom noemt men haar Babel*. Een leerling van R. Jochanan (pA2) zat voor hem. En hij (de rabbi) legde hem (de leerling) (iets) uit en hij begreep het niet. Toen zei hij tegen hem: Hoe komt dat? En hij zei: Omdat ik in ballingschap ben van mijn stad. En hij zei tegen hem: Van welke stad ben je? En hij zei: Van Borsif. En hij (de rabbi) zei tegen hem: (Zeg) niet zo (Borsif), maar *Bolsif*, want daar verwarde de HEER de taal... (a).

- a. Borsippa is een plaats vlak bij Babel, waar de restanten van een toren zijn. Borsippa wordt in de midrasj vaak met Babel vereenzelvigd. *Bol-sif* is een woordspeling op *billoel safa* - taalverwarring.

3. Slotopmerkingen

Wanneer wij nu in het kort trachten samen te vatten wat wij gevonden hebben tijdens onze kennismaking met de Joodse bijbelinterpretatie, dan zou het volgende te noemen zijn.

1. *De 'close reading'*. Het verhaal wordt gelezen, ten gehore gebracht. De toehoorders krijgen precies te horen wat er staat. Elke oneffenheid wordt er uit gelicht. Elk overbodig lijkend woord wordt besproken. Elke bijzonderheid, taalkundig, historisch of godsdienstig, wordt besproken. De opbouw van het verhaal wordt aangegeven, evenzo de motiefwoorden in het verhaal. Als het gaat om voor de voortgang van het verhaal in de ogen van de rabbijnen overbodige of onverwachte uitdrukkingen dan valt te wijzen op 'en enerlei woorden' (1), 'en zij vonden' (2), 'tot een brand' (3), 'de zonen van de mens' (5), 'en nu' (6), 'de stad' (8) en 'vandaar verspreidde de HEER hen' (9). Grammaticaal moeilijke uitdrukkingen worden besproken: *hava* - welaan (3, 4, 7), *hachillam* - hun beginnen (6), *jibbatser* - zal weerhouden zijn (6), *jazemoe* - zij zijn van plan (6), *navela* - laten wij verwarren (7). Historische oneffenheden worden besproken: 'van het oosten' (2) en verder de plaats van dit verhaal in verband met Gen. 10. Godsdienstige oneffenheden krijgen de aandacht: antropomorfismen worden omschreven, zoals het neerdalen van God (5, 7); het spreken van God in de wij-vorm krijgt brede aandacht en al staat het er niet expliciet bij, hier ligt een stuk polemieken met het christendom

achter. We worden er op attent gemaakt dat de zonde van dit geslacht niet specifiek wordt vermeld in het verhaal. Als motiefwoorden van het verhaal komen duidelijk naar voren: taal (1, 6, 7, 9), één (1, 6), welaan (3, 4, 7), bouwen (4, 5, 8), stad (4, 5, 8), toren (4, 5) en verstrooien (4, 8, 9).

2. *De actualisatie*. Met name in de midrasj zien we hoe een bijbelgedeelte als dit werd geïnterpreteerd voor de eigen tijd. De discussie over de vraag welke zonde groter was, die van het geslacht van de vloed of die van het geslacht der splitsing toont aan dat de rabbijnen vanuit de Schrift een antwoord probeerden te geven op de in hun dagen groeiende onverschilligheid tegenover God. Het niet-rekening-houden met God is ernstiger dan de opstand tegen God. Vgl. een tekst als Luk. 17:26-29. Hier worden de dagen van Noach (het geslacht van de vloed) en de dagen van Lot (de mannen van Sodom, die volgens M. Sanhedrin X, 3 ook geen deel hebben in de toekomstige wereld) gekwalificeerd als een periode waarin men geen rekening hield met God. Het geslacht der splitsing wordt hier niet genoemd. We horen de toepassing die de rabbijnen geven op 'een' en 'enerlei', waarbij ze het grote belang van de vrede en de eenheid, de eendracht, benadrukken. We maken kennis met het associatieve rabbijnse denken. We zien hoe Schrift met Schrift wordt vergeleken.

Dat de christelijke theologie haarzelf schade doet wanneer zij geen kennis neemt van de wijze waarop het Joodse volk in de loop der eeuwen met de Schrift is bezig geweest, zoals ik stelde in de inleiding, is door de bovenstaande kennismaking met een bloemlezing uit de Joodse interpretatie van Gen. 11:1-9 alleen nog maar duidelijker naar voren gekomen.

Noten

- 1. Ik volsta met te verwijzen naar: H.L. Strack, *Einleitung in Talmud und Midras*⁵, München 1930; M. Boertien, *Het joodse leerhuis van 200 vóór tot 200 na Christus*, Kampen 1974 (met een beknopte literatuurlijst); M.J. Mulder, *Joodse exegese...*, van betekenis voor ons?, in *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift*, 77e jrg., 1977, 173vv. (literatuurlijst op p. 195v.); R.C. Musaph-Andriesse, *Wat na de Tora kwam. Rabbijnse literatuur van Tora tot Kabbala*², Baarn z.j. (met literatuurlijst) en J. Bowker, *The Targums and Rabbinic Literature. An Introduction to Jewish Interpretations of Scripture*, Cambridge 1969 (met een uitgebreide literatuurlijst).
- 2. Zie voor de targoem-literatuur: R. le Déaut, *Introduction à la littérature targumique I*, Rome 1966, waar ook wordt ingegaan op de datering van de verschillende targoemiën; Bowker, a.w.; Mulder, a.a., 179v.; idem, *Het meisje van Sodom. De targumim op Genesis 18:20,21 tussen bijbeltekst en haggada*, inaug. rede, Kampen 1970, 10-18.

3. Mulder, *a.a.*, 186 haalt J. Heinemann aan, die de rabbijnse schriftverklaring karakteriseert als creatieve historiografie en creatieve filologie. Een goede kennismaking met de rabbijnse schriftinterpretatie vindt men in het aangehaalde werk van Boertien.

4. Omdat steeds wordt teruggegrepen op de chronologieën van Gen. 5 en 11 geef ik hier een lijst met jaartallen, op deze beide hoofdstukken gebaseerd; ik geef alleen de min of meer relevante jaartallen:

0	schepping Adam
930	dood Adam
1056	geboorte Noach
1556	geboorte Sem
1656	dood Metuselach
1656	zondvloed

1658	(jaar 2 na de zondvloed) geboorte Arpachsad
1757	(101 na de vloed) geboorte Peleg
1878	(222) geboorte Terach
1948	(292) geboorte Abraham
1996	(340) dood Peleg
2006	(350) dood Noach
2048	(392) geboorte Izaak
2083	(427) dood Terach
2096	(440) dood Arpachsad
2108	(452) geboorte Esau en Jakob
2123	(467) dood Abraham
2158	(502) dood Sem
2228	(572) dood Izaak
2255	(599) dood Jakob

HET ALEF-BEET, EEN “GOOCHEM” ALFABET (11)¹

door Dick Broeren

De Kaf

De elfde letter van het Hebreeuwse alfabet is de Kaf. Het woord *Kaf* (gespeld Kaf-Pee), betekent: de holte van de hand, de handpalm, maar ook wel de holte van de voet. Als in het Vloed-verhaal de duif door Noach erop uit wordt gestuurd om ‘te zien of de wateren gedaald zijn van boven de aardbodem’, vindt de duif ‘geen rust voor de holte (*kaf*) van haar voet ...’. En Noach steekt dan zijn hand (*jad*) uit om haar weer in de ark op nemen². Hier treffen we dus in één vers de beide Hebreeuwse woorden voor hand aan.

Het woord *jad* wordt het meest gebruikt in Tenach en als het woord *kaf* voorkomt, is het altijd met de nadruk op de holte van de hand, de hand die iets ontvangt, die iets geeft. Zoals bijvoorbeeld in Psalm 139:5 ‘U hebt uw hand op mij gelegd’. Deze tekst komt vaak ter sprake als gevraagd wordt naar het hoe en waarom van het ‘keppeltje’. Joodse mannen dragen (vaak) een *kippa*, in ons land beter bekend als een keppeltje. Het woord *kippa* is afkomstig van het Hebreeuwse werkwoord *kafaf*, wat ‘buigen’ betekent of ‘van de hand een holte maken’ om bijvoorbeeld water te scheppen, maar ook om iemand de hand op te leggen. Etymologisch hangt het woord *kippa* samen met ons woord ‘kap’ en het Engelse woord ‘cap’.

Steevast wordt de Kaf geassocieerd met het woord *keter*, d.i. ‘kroon’ of ‘diadeem’. Het

werkwoord *k-t-r* betekent ‘omringen, omgeven’. Een *keter* is dus eigenlijk dat, wat het hoofd omringt. In de Pirkee Avot³ vinden we: ‘Rabbi Sjim’ on zei: Er zijn drie kronen. De kroon van de Tora, de kroon van het priesterschap en de kroon van het koningschap. Maar de kroon van een goede naam overtreft hen alle’. Waarschijnlijk is deze uitspraak van R. Sjim’ on een parafrase op Spreuken 22:1 ‘Een goede naam gaat grote rijkdom te boven en aanzien is beter dan zilver en goud’. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de uitdrukking ‘een goede naam’, in het Hebreeuws *sjem tov*, ook altijd opgevat kan worden als een verwijzing naar de Eeuwige. Het is ook Zijn ‘Goede Naam’ die hier bedoeld kan zijn.

De getalswaarde van het woord *keter* is 620⁴. De 18^e eeuwse Chassidiem⁵ lazen hierin de som van het getal 613 (de 613 ge- en verboden van

Tora) en het getal 7 (het aantal van de zogenaamde Noachidische geboden, die gezien worden als de bijbelse leefregels voor niet-Joden). Zo omvat de kroon van 620 leefregels het bestaan van Israël en de volkeren. Want, zeggen zij, bestaan de Tien Woorden in Exodus 20 niet uit precies 620 letters en vormen de 7 laatste letters van deze 620 niet precies de woorden 'en dat wat van jouw naaste is'?⁶ Bovendien is de laatste letter van het laatste woord in deze tekst een sluit-Kaf, een Kaf zoals die aan het einde van een woord geschreven wordt.

De letter Kaf, die in het Hebreeuwse alfabet op de elfde plaats staat, heeft de getalswaarde 20, het tien-voud van 2. De Kaf lijkt dan ook sprekend op de 2^e letter van dit alfabet, de Beet. Beide letters zijn aan drie kanten gesloten en aan de linkerkant open. Iemand die pas Hebreeuws gaat leren heeft aanvankelijk soms enige moeite deze twee letters uit elkaar te houden. Het getal 20 komt niet zo verschrikkelijk vaak in Tenach voor, maar wel op een aantal kenmerkende plaatsen. Zo wordt Jozef door zijn broers verkocht voor 20 zilverstukken⁷. De Targoem⁸ voegt hier nog aan toe: '... waarmee zij schoenen kochten. Want zeiden zij: We zullen symbolisch op hem gaan lopen, dan zien we nog wel wat er van zijn dromen terecht zal komen'.⁹ De Targoem brengt de verkoop van Jozef in verband met een uitspraak van de profeet Amos: 'Zij verkopen de rechtvaardige voor geld, en de nooddrufte voor een paar schoenen'.¹⁰ (In de traditie draagt Jozef de bijnaam 'de Rechtvaardige'.)

Het getal 20 speelt ook een belangrijke rol in de bijbelse munteenheid, de *sjekel*, die onderverdeeld werd in 20 *gera*. Viermaal wordt in de Tora expliciet verwezen naar deze sjekel, steeds als 'de sikkkel van het heiligdom, die is twintig gera'.¹¹ In alle vier gevallen gaat het om gaven aan het heiligdom, om offers en lossingen, om gaven aan de gemeenschap. Het getal 20 wordt dan gezien als het getal van handen en voeten, van brengen en geven.

Een bijzondere Kaf

Na de dood van zijn vrouw komt Abraham 'om Sara te beklagen en om haar te bewenen'.¹² De middelste letter van het woord 'en-om-haar-te-bewenen', in het Hebreeuws *welivkotha*, is een klein geschreven letter Kaf. Zoals wel vaker, is er ook met betrekking tot deze kleine Kaf geen eenduidig antwoord te geven op de vraag waarom uitgerekend hier de Kaf klein wordt geschreven. Er is een traditie¹³ dat om verschillende redenen Abraham Sara niet al te overdreven beweede, omdat hij besepte dat zij een volledig leven had geleefd en omdat een waarlijk wijs man afziet van al te veel uiterlijk vertoon. De kleine gebogen letter Kaf zou daar een verwijzing naar zijn.

Noten

1. De vorige afleveringen zijn te vinden in Judaica-Bulletin 8.1, 8.2 en 8.4 t/m 10.3.
2. Genesis 8:9
3. Pirkee Avot 4:13b
4. Kaf - Tav - Reesj = 20 + 400 + 200
5. R. Shneur Zalman van Liadi (1745 - 1812) in zijn 'Tanya', een verzameling uitspraken van belangrijke 18^e eeuwse chassidische Meesters.
6. Idem
7. Genesis 37:28
8. Een ong. 2300 jaar geleden gemaakte Aramese vertaling van Tenach
9. Pikee de R. Eliezer
10. Amos 2:6
11. Ex.30:13; Lev.27:25; Num.3:47; Num.18:16
12. Genesis 23:2
13. Ginzberg, The Legends of the Jews, deel V, p. 255, Philadelphia 1968

JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING

NAJAAR 1997

zo 7/9 Openstelling Tentoonstelling in Synagoge,
Samuel Hirschstraat 8, Zwolle

za 13/9 Sjabbat Kie Teetsee (Deut. 21:10-25:19) -
Open-Monumentendag

-----

ma 15/9 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus),
1e bijeenkomst

za 20/9 Sjabbat Kie Tavo (Deut. 26:1-29:8)

-----

ma 22/9 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus),
2e bijeenkomst

wo 24/9 Inleiding Jodendom (Vrij Leerhuis 1a), 1e
bijeenkomst

za 27/9 Sjabbat Nitsavim (Deut. 29:9-30:20) -
Wajeelech (Deut. 31:1-31:30)

-----

ma 29/9 Bijbels-Hebreeuws 3 (Bijhoudcursus), 1e
bijeenkomst

di 30/9 Cursus Zionisme, 1e bijeenkomst

wo 1/10 Erev Rosj Hasjanah

do 2/10 Jom Alef Rosj Hasjanah - 1e dag Joods
Nieuwjaar

vr 3/10 Jom Beet Rosj Hasjanah - 2e dag Joods
Nieuwjaar

za 4/10 Sjabbat Ha'azienoe (Deut. 32:1-52) -
Sjoevah (Hos. 14:2-10; Joël 2:15-27)

-----

zo 5/10 Openstelling Tentoonstelling in Synagoge,
Samuel Hirschstraat 8, Zwolle

ma 6/10 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus),
3e bijeenkomst

di 7/10 Psalmen (Vrij Leerhuis 2), 1e bijeenkomst

wo 8/10 Inleiding Jodendom (Vrij Leerhuis 1a), 2e
bijeenkomst

vr 10/10 Erev Jom Kippoer - Vooravond Grote
Verzoendag

za 11/10 Jom Kippoer - Grote Verzoendag

-----

ma 13/10 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus),
4e bijeenkomst

di 14/10 Cursus Zionisme, 2e bijeenkomst

do 16/10 1e dag Soekkot - Loofhuttenfeest

vr 17/10 2e dag Soekkot - Loofhuttenfeest

za 18/10 Sjabbat - 3e dag Soekkot

-----

ma 20/10 Bijbels-Hebreeuws 3 (Bijhoudcursus), 2e
bijeenkomst

di 21/10 Cursus Joodse Genealogie, 1e bijeenkomst

wo 22/10 Inleiding Jodendom (Vrij Leerhuis 1a), 3e
bijeenkomst

do 23/10 Sjemienie Atsérét - Slotfeest

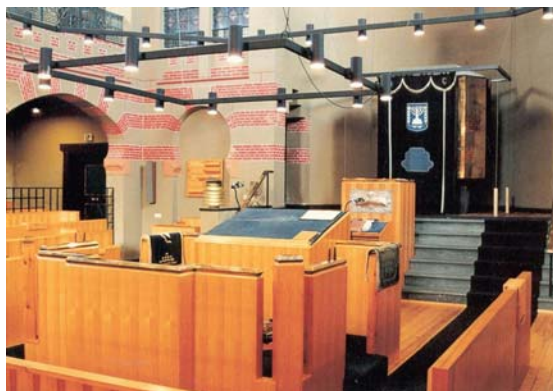
vr 24/10 Simchat Tora - Vreugde der Wet

za 25/10 Sjabbat Bereesjiet (Gen. 1:1-6:8)

-----

ma 27/10 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus),
5e bijeenkomst

di 28/10 Cursus Zionisme, reserve bijeenkomst

*Interieur van de Folkingestraat Synagoge in
Groningen, waarlangs op 1 juni j.l. het
Synagogepad voerde.*

Voorgevel van de Synagoge in Groningen

CURSUSPROGRAMMA JUDAICA 1997-1998

In het seizoen 1997-1998 organiseert de Stichting Judaica in de Zwolse synagoge aan de Samuel Hirschstraat cursussen over de joodse godsdienst, geschiedenis, taal en cultuur. De cursussen staan open voor belangstellenden, die met het jodendom willen kennis maken of hun kennis ervan willen verdiepen. Over deze cursussen is een afzonderlijke folder verschenen, waarin zij uitvoerig beschreven staan. De cursusgelden zijn inclusief consumpties en verstrekking van het Judaica-Bulletin. Wie meer dan één cursus volgt, krijgt voor elke extra cursus f 10,- reductie op het cursusgeld.

VRIJ-LEERHUISCURSUSSEN

Vrij Leerhuis 1a - Inleiding tot het Jodendom I. Kennismaking met de belangrijkste aspecten van de joodse godsdienst. Docent: Jan Veldhuijzen. Zes woensdagavonden. Cursusgeld: f 85,- inclusief cursusmateriaal.

Vrij Leerhuis 1b - Inleiding tot het Jodendom II. Inleiding in de rabbijnse literatuur. Docent: Jan Veldhuijzen. Zes woensdagavonden. Cursusgeld: f 85,- inclusief cursusmateriaal.

Vrij Leerhuis 2 - Psalmen lezen met de Rabbijnen. Uit elk van de vijf boeken der Psalmen wordt een kenmerkende psalm gelezen tegen de achtergrond van de Midrasj, de rabbijnse bijbeluitleg uit de eerste eeuwen CJ. Docent: Dick Broeren. Vijf dinsdagavonden. Cursusgeld: f 70,- inclusief cursusmateriaal.

Vrij Leerhuis 3 - Inleiding tot de Talmoed. Deze cursus is bedoeld als een kennismaking met de Talmoed en haar historische achtergronden. Daarnaast worden per avond een of enkele uitspraken uit het Talmoed-traktaat Pirké Avot (Spreuken der Vaders) behandeld. Docent: Peter van 't Riet. Tien woensdagavonden. Cursusgeld: f 115,- exclusief cursusboek.

KORTE CURSUSSEN

Zionisme. Over het zionisme en zijn diverse verschijningsvormen. Docent: Wil Cornelissen. Twee dinsdagavonden. Cursusgeld: f 30,-.

Joodse genealogie. Joodse genealogie als bijzondere vorm van familie-onderzoek. Docent: Jaap Hagedoorn. Drie dinsdagavonden. Cursusgeld: f 45,- exclusief literatuur.

De Targoems. De Aramese (rabbijns-joodse) vertalingen van en commentaren op de Hebreeuwse Bijbel uit de eerste eeuwen C.J. Docent: Willem Smelik. Drie dinsdagavonden. Cursusgeld: f 50,- inclusief lesmateriaal.

Nachmanides versus Christiani. Het godsdienstgesprek in 1263 te Barcelona tussen de christen geworden jood Pablo Christiani en rabbi Mozes ben Nachman (Nachmanides). Docent: Willem Zuidema. Drie woensdagavonden. Cursusgeld: f 50,- inclusief toezending van het lesmateriaal.

Rabbin Leo Baeck. Over rabbin Leo Baeck (1873-1956) de laatste grote vertegenwoordiger van het vooroorlogse Duitse jodendom, die de Holocaust overleefde en vervolgens de verhouding jodendom-christendom een hoge prioriteit gaf. Docent: Anja Oostenrijk-Huisman. Drie dinsdagavonden. Cursusgeld: f 55,- inclusief lesmateriaal.

CURSUSSEN HEBREEUWS

Hebreeuws 2 - Gevorderdencursus. Vervolg op de beginnerscursus van vorig seizoen. Docent: Hans Boertjens. Twintig maandagavonden. Cursusgeld: f 250,- exclusief lesmateriaal.

Hebreeuws 3 - Bijhoudcursus. Bedoeld voor hen die de verworven kennis en vaardigheid van een gevorderdencursus op peil willen houden. Docent: Hans Boertjens. Cursusgeld: f 140,- exclusief lesmateriaal.

CURSUSFOLDER

De cursusfolder kan worden aangevraagd bij de cursusadministratie (tel. 038-453 92 83) of het secretariaat (tel. 038-465 10 48) van de Stichting Judaica.

COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle, Postbus 194, 8000 AD Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar.

Abonnementen kosten f 12,- per jaar, over te maken op postgiro 259272 of op bankrekening 95.24.27.737 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Meppel, onder vermelding van 'abonnement'.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen en tentoonstellingen in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- D. Broeren
- W. Cornelissen (rondleider synagoge)
- S.P. van 't Riet (voorzitter),
- B.W. Tiesinga (penningmeester)
- J. Veldhuijzen (secretaris)
- C. Verdonk (administrateur-cursuscoördinator)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Men kan deze aanvragen bij de cursuscoördinator (038-4539283) of bij de voorzitter (038-4536647). De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mevr. T. Kwakkel (tel. 038-3324021).

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, over het onderwerp 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is meestal op de eerste zondag van de maand geopend van 13.30-17.00 uur (zie voor de precieze data de Judaica Agenda in dit bulletin). Dan worden er ook rondleidingen verzorgd. De toegang kost f 2,50 per persoon.

De Stichting Judaica Zwolle werkt samen met:

- de Joodse Gemeente van Zwolle,
- de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle,
- het Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle,
- de B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica te Hilversum,
- het Bureau Kerk-en-Israël van de Gereformeerde Kerken in Nederland te Leusden.

Giften voor het werk van de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op postgiro 259272 of op bankrekening 95.24.27.737 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Meppel.

VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt omstreeks 1 oktober 1997. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van september te zijn ingeleverd. Adres: Postbus 194, 8000 AD Zwolle.

UIT HET BESTUUR

Afscheid Thomas Snijders

Aan het eind van dit seizoen nemen we afscheid van Thomas Snijders die gedurende 10 jaar aan onze stichting verbonden was als docent Bijbels-Hebreeuws. Thomas heeft met oog op zijn leeftijd besloten te stoppen met de omvangrijke cursussen die hij al die jaren voor ons verzorgde. Om en om per jaar gaf hij de beginnerscursus en de gevorderdencursus. Vele cursisten heeft hij ingewijd in de eerste beginselen van de heilige taal. Daarnaast deed hij de laatste jaren op dinsdagmiddag de bijhoudcursus voor de leerlingen die hij zelf had opgeleid. We zijn Thomas zeer erkentelijk voor zijn inzet en voor de gedrevenheid waarmee hij zijn kennis van het Hebreeuws met anderen heeft willen delen. We wensen hem de komende tijd het allerbeste toe.

MEDEDELING 1

Ondergetekenden zouden een 'Tenachon-groep' willen starten met mensen die op Tenachon zijn geabonneerd en er voor voelen in een kleine groep bij een van de leden thuis over de inhoud (bijv. eens per 2 weken) te praten. Geïnteresseerden kunnen zich opgeven bij Jan Veldhuijzen, Goeman Borgesiuslaan 1, 8014 AV Zwolle, tel. 038-465.10.48. Wij denken aan 7 à 8 deelnemers en willen zo mogelijk in september beginnen.

Anneke Barwahser-Elte en Jan Veldhuijzen

MEDEDELING 2

In Tentoonstellingsruimte 'Cocon', Eekterweg 25, 8097 PC Oosterwolde (Gld.) is van 13 september tot en met 25 oktober 1997 de expositie "Oh - Mnemosyne" van de beeldend kunstenaar Jenna Tas te bezichtigen. De expositie die kunstwerken bevat die aspecten van de Holocaust proberen uit te beelden, heeft als motto meegekregen 'al die namen, al die meeverbrande namen'. De tentoonstelling is open van maandag t/m zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.